

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 137 2016

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg

Göteborg: Lisbeth Larsson

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius

München: Annegret Heitmann

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Tartu: Daniel Sävborg

Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Jon Viklund (uppsatser) och Andreas Hedberg (recensioner)

Biträdande redaktör: Ljubica Miočević

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Svenska Akademien, Vetenskapsrådet och Sven och Dagmar Saléns Stiftelse

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2017 och för recensioner 1 september 2017. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–36–0

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2017

Myt och metall

Värde modeller i litteratur och ekonomisk prosa under tidigt 1800-tal

AV JONAS ASKLUND

Romantiken uppfattas gärna som en världsfrånvärd strömning mer dominerad av filosofisk idealism än av reella samhällsfrågor. De senaste årens forskning om romantikens ekonomikritik har emellertid kunnat visa på de mycket täta banden mellan samtidens ekonomiska, politiska och estetiska diskurser. Forskningen om denna dynamik och de olika spår den har avsatt i 1800-talets svenskspråkiga litteratur har främst behandlat C.J.L. Almqvist och dennes texter från 1830-talet och framåt. Så har till exempel Klaus Müller-Wille intresserat sig för essän *Hvad är Penningen?* och Almqvists reflektioner om penningen som en form av samhälleligt kommunikationsmedium.¹ De olika teoretiska positioner som prövas i essän sätter Müller-Wille i samband med de dominerande monetära teorierna under 1700-talet, och vid flera tillfällen har han lyft fram den betydelse som ekonomen och filosofen Adam Müllers teorier hade för det tidiga 1800-talets ekonomikritik i Sverige.²

Också Anders Mortensen har flera gånger pekat på Adam Müller i sin forskning om romantikens ekonomikritiska ideal.³ Så har han till exempel gjort gällande att den svenska romantiken kännetecknas av en rousseauansk och antimonetär strömning av "guldhatare och fattigdomsmystiker" å ena sidan och sådana skriftställare å den andra som visade ett starkt intresse för *political economy*, vilket också ledde till olika alternativekonomiska försök att utveckla den ekonomiska teorin förbi "dess självvalda, snävt materiella gränser".⁴ När det gäller Almqvist hävdar Mortensen till exempel att den stora utvecklingen i dennes ekonomikritiska författarskap går från "rousseauansk ovidlåtenhet visavi ofrihetens samhällsekonomi till förhoppningar om en av goda filantroper styrd marknad och samhällsutveckling".⁵

Jag vill här ta fasta på dessa forskningsrön men i stället närma mig litterära och ekonomiska texter från tiden omkring 1820, skrivna av andra författare än Almqvist.⁶ Kan man även i de framställningarna finna en spänning mellan guldhatare och sådana författare som ville presentera andra och inte lika antimonetära värde modeller? Jag inleder med att jämföra ekonomikritiken i den tidiga dikten "Hur lycklig mänskan var" av Erik Johan Stagnelius med den mer dynamiska behandlingen av motivet guld och

penningar i några scener ur Carl Fredrik Dahlgrens *Mollbergs epistlar* (1820 och 1821). Dikten publicerades inte under Stagnelius livstid. Därefter undersöker jag två ekonomiteoretiska uppsatser från 1817 respektive 1820 och den funktionella bilden av penningen där, för att slutligen ringa in några bärande tankar i Adam Müllers *Die Elemente der Staatskunst* (1809) och *Versuche einer neuen Theorie des Geldes* (1816).

Naturlighet och närighet

Vad mänsklig lycka innebär är en vansklig fråga. När Erik Johan Stagnelius utreder den i dikten ”Hur lycklig mänskan var” är svaret dock provocerande enkelt – för den moderna människan finns ingen verklig lycka att få, mer än under några korta stunder av salig dröm. I anslutning till den antika myten om en svunnen guldålder kan diktjaget bara blicka tillbaka på något förgånget:

Hur lycklig mänskan var i världens gyllne dagar, / Då blott Naturen skrev för hennes vandring lagar, / Då hon ej dårligt själv än lämnat sig till rov / Åt plågor utan tal, åt konstlade behov. / Ej tornade palats mot himlen än sig höjde / Ej krämarns snäcka än den bistra vågen plöjde / Och ej av hackan rörd, i tegar delad var / Den jord som självmant nog till allas näring bar.⁷

Även om den här argumentationen utgår från myten om de fyra tidsåldrarna, hör diktens första versrader mer hemma i en modern diskurs om individ och samhälle, natur och kultur.⁸ Liknande frågor hade ju redan behandlats av Montaigne och senare också av Rousseau, och det utan att någon av dem kunde se några verkliga fördelar för människan att leva i ett modernt samhälle. Också i versraderna ovan ser man en skarp, om än indirekt civilisationskritik, i vilken den bärande tanken är att människan och naturen har förminskats och gjorts till främlingar för varandra. Lagstiftningen fjärrar människan från hennes ursprungliga väsen; kulturen gör att hon bortser från sina grundläggande behov; samhällsliga strukturer skapar ditintills okända orättvisor mellan människor; handel och ägandeförhållanden, slutligen, reducerar naturens överflöd till varor på en marknad. När Stagnelius låter världshaven fåras av handelsfartygen, det vill säga av ”krämarns snäcka”, betyder det inte någon förbättring av människans tillvaro. Tvärtom: ordet krämare stod ursprungligen för köpman, men det hade vid 1800-talets början också fått en pejorativ betydelse och kunde antyda småsinthet och egennyttigt vinstintresse. Inte sällan förknippades ordet också med Storbritannien och dess roll som ledande handelsnation. Därmed etableras en motsats i diktjagets argumentation mellan ett då och ett nu, mellan det förflutnas naturlighet och en samtida kommersialism. Att detta inneburit en förlust av religiös och social karaktär framgår några versrader längre fram när diktjaget skildrar en förlorad mytisk gemenskap: ”I helig jämlikhet

den tiden levde alla, / Man lika olärd var att lyda, att befalla, / Och för Naturens barn och himlens fromma vän / Behövdes intet smink och inga larver än.”⁹

Liknande föreställningar om samtidens djupa förfall är inte ovanliga hos Stagnelius, men i det sammanhanget använder han sig oftast av en religiöst färgad bildvärld för att gestalta en rörelse bort från en jordisk verklighet präglad av ytlighet och egenintresse. Den form av kritik mot den moderna tiden som presenteras i versraderna ovan formuleras då ofta i gnosticistiska termer som handlade det om ett existentiellt främlingskap.¹⁰ Av den idétraditionens radikala övergång mellan kvalitativt skilda världar märks dock inget här; snarare beskriver de avslutande raderna en sentimental tillbakagång i tid och rum. Diktjaget apostroferar stolt Friheten och uttrycker en önskan om att återvända till myt och natur:

O Frihet! efter Dig i marmorslott och kojor / Du lämnat flyende en mänsklighet i bojor / Och rest Din helga tron i ödemarker opp, / På havets öde strand och stela klippors topp. / För mig vad salighet i ostörd ro att drömma, / Än sträckt på mossors bädd i grottans dunkla gömma, / Än sorglös irrande vid brädden av en älv! / Jag njuter Gudars liv, jag äger fullt mig själv.¹¹

Man kan fråga sig om denna svärmiska återgång verkligen kunde betraktas som ett allvarligt menat alternativ när dikten väl skrevs. ”Hur lycklig mänskan var” har daterats till tiden före 1816, och mot en bredare historisk bakgrund av Napoleonkrig, hyperinflation och statsbankrutter framstår dessa drömmar ”på mossors bädd i grottans dunkla gömma” mer som rester av ett föråldrat bildspråk utan verklig innebörd. Men också klichéer kan bära på diskursiva krafter, och även om dikten inte erbjuder någon konkret lösning ringar den tydligt in ett problem hos Stagnelius, nämligen den förlust av frihet som varje samhällelig tillvaro innebär.¹² Det slags obehag inför det moderna som diktjaget uttrycker rymmer alltså något mer än en kritik av den tidiga kapitalismen enbart, vilket kanske tydligast framgår av diktens sista versrad. Till den retoriskt drivna framställningen av en samtid som står främmande inför Naturen, Mänskligheten och Gud läggs där ytterligare ett led, diktjagets känsla nämligen av att vara en främling också inför sig själv. Det är ju endast i salig dröm som det ”äger fullt” sig självt. Denna tanke, det vill säga att varje person äger ett odelbart jag oberoende av social kontext, en form av individualitet alltså som står i motsättning till det jag som på olika sätt måste framställas inför omgivningen och låta sig värderas av den, har sina rötter i det sena 1700-talet.¹³ I en tankeväckande studie om relationen mellan det jag som framställs å ena sidan och den penning som överlämnas å den andra har Fritz Breithaupt angripit frågan från ett nytt håll. Han tar i det sammanhanget sin utgångspunkt i Rousseaus kritik av Locke och driver tesen att det moderna jaget närmast kan betraktas som en effekt av penningens ökade betydelse i den moderna marknadsekonomin.¹⁴ Förhål-

landet mellan jaget och penningen är alltså symbiotiskt i så måtto att behovet att uppvisa och hävda ett visst värde är lika tydligt i de båda diskurser som de omges av. Det ömsesidiga beroendet dem emellan har då sin förklaring i att penningen och jaget från första stund uppfattades som ytterst osäkra storheter.¹⁵ I ett sådant perspektiv erbjuder sig också många likheter mellan den känsla som artikuleras i Stagnelius dikt ovan av att vara en främling inför sig själv i det offentliga livet å ena sidan och samtidens monetära diskussioner om penningens värde å den andra. Försöken att på ett övertygande sätt göra sitt jag gällande i ett socialt sammanhang har en intressant likhet med kampen under 1700-talet mellan den så kallade monetära realismen och den nominalistiska penningteorin. Där anhängare av den förra åskådningen ansåg att myntets nominella värde måste motsvaras av det reella värdet av dess metallinnehåll och längre fram också menade att pappersmyntets nominella värde måste garanteras av bankens befintliga guld- och silverreserver, ville företrädare för den nominalistiska penningteorin helt släppa kravet på dessa garantier.¹⁶ Detta var också något som skedde under uppseendeväckande former när Bank of England år 1797 upphörde att inlösa pappersmynt med metallmynt. Båda dessa diskurser – dels den om mänsklig individualitet, dels den om monetär validitet – utgår från en liknande grundfråga, nämligen den huruvida värden kan härledas immanent eller om de tvärtom är något mellan de olika aktörerna framförhandlat och performativt framställt. Kreditens betydelse för såväl marknadsekonomin som för den moderna individualiteten är alltså den samma då det framställda jaget och den överlämnade penningen båda är beroende av att vinna omgivningens tilltro.

Att skriva fram värden

Den process som ledde fram till den marknadsekonomiska värdemodellens dominerande ställning är svår att rekonstruera, men Mary Poovey har här särskilt lyft fram den roll som olika former av skrift (*imaginary writing*) spelade i det här sammanhanget. Det handlar om de monetära, ekonomiteoretiska och skönlitterära genrer som alla förmedlade den moderna marknadsekonomin till sina läsare och gjorde systemet med kredit och debet tillgängligt för dem genom att på olika sätt gestalta och skapa förtroende för en marknadsekonomisk värdemodell.¹⁷ Under det 1600-tal som bildar utgångspunkt för hennes studie delade dessa tre genrer samma funktion och kunde också ofta uppvisa samma innehållsliga och formella drag. Även om ekonomisk teori och skönlitterärt skrivande visserligen tidigt utvecklades i en riktning bort från den rent monetära genren kom de båda alltså att länge stå i ett nära och spänningsfyllt förhållande till varandra, hävdar Poovey.¹⁸

Det faktum att ekonomiteoretiska och skönlitterära texter länge stod i en sådan dynamisk förbindelse med varandra kan förklaras med deras funktionella likheter, då de

som genrer betraktade båda delar ett teoretiskt intresse för representationens problematik, det vill säga att för någon framställa och troliggöra olika värden. För Pooveys undersökning av hur en ny värdemodell förhandlades och gestaltades i olika diskurser i 1700-talets Storbritannien och framåt är därför en ekonomisk pamflett lika intressant som en roman. Deras funktionella likheter framgår tydligt i de ekonomiska kris-situationer, då samhällets stabilitet hotas av att ”the prevailing model of value, the conventions that facilitate trust, and the signs that convey creditworthiness – monetary, social, legal, and political” ifrågasätts, och representationens problematik återigen blir uppenbar för alla inblandade.¹⁹ Den så kallade Söderhavsbubblan år 1720 är ett tidigt exempel på en sådan ekonomisk kris, men här är den ekonomiska bakgrunden till Jane Austens romanvärld mer intressant.²⁰ Poovey sätter ett bärande tema i dessa romaner, nämligen vikten av att lära sig att rätt uppfatta en människas framställda värde, i relation till den kris som utlöstes av beslutet 1797 att Bank of England inte längre var ålagd att inlösa papperspengar till mynt, samt att andra banker också kunde ge ut sedlar i mindre valörer under samma villkor.²¹

Pooveys undersökning visar också varför monetära, ekonomiteoretiska och skönlitterära genrer kan förhålla sig så annorlunda till varandra i dag. Hon ser alltså en tendens med början under sent 1700-tal i Storbritannien hos de författare som var verk-samma inom de olika genrerna att på olika sätt profilera sig gentemot varandra. Ett sätt att göra detta på var att introducera två skilda värdemodeller. Den dominerande föreställningen utgick från ett marknadsekonomiskt perspektiv och definierade begreppet värde kvantitativt i termer av växelkurser, priser, arbete och nytta, medan den motsatta föreställningen kom att domineras av kvalitativa resonemang om originalitet och inbillningsrikedom.²² Som företrädare för strävandena att särskilja det skönlitterära skrivandet från andra former av skrift – och delvis då i reaktion mot det politiska skrivande som tagit fart efter de revolutionära händelserna i Frankrike – ser Poovey till exempel Coleridge och Wordsworth. Genom att det skönlitterära skrivandet med tiden kom att förknippas med ett särskilt slags kvalitativt värde, undanhållet marknadens bedömning, förlorade det också gradvis den funktion det haft under 1700-talet att också förhandla mer kvantitativa värden.

Denna utveckling var naturligtvis inte något unikt för Storbritannien, och det är lockande att försöka spåra en liknande tendens också i Stagnelius dikt ovan. Även där gestaltas en tydlig konflikt med hjälp av den retoriska figur som Anders Mortensen har kallat ”de ömsesidigt uteslutande värdenas trop”.²³ I enlighet med Pooveys resonemang kan man notera att jämlikheten och friheten aldrig får en konkret och kvantitativ bestämning i dikten, utan ges en kontrasterande, kvalitativ innebörd med hjälp av ordet ”helig”. Hemmahörande i ett svunnet där och då ställs dessa begrepp också i tydlig motsättning till den marknadsekonomiska och alltså kvantifierbara vinst som ”krä-

marns snäcka” drar hem i diktjagets här och nu. På så sätt skapas en motsättning mellan två olika former av värden som tidigare alltså inte varit självklar. Och, för att följa Pooveys linje, därmed bidrar också Stagnelius till att särskilja den skönlitterära genrens värdediskurs. Det är emellertid inte så vanligt att Stagnelius griper tillbaka på den antika myten om en guldålder för att göra detta – betydligt mer frekventa är de olika hänvisningarna till den gnosticistiska världsbilden. I det sammanhanget motsvaras diktjagets flyktrörelse utåt i diktens framställda värld av en lika tydligt gestaltad uppåtrörelse, här exemplifierad av några versrader ur den under Stagnelius livstid aldrig publicerade ”Själens himlafärd”:

Statt upp, o Sjal! grymt av materien fångslad, / I djupet störtad ned, av världen fångslad,
/ Nedstörtad i materiens famn, statt upp! / Statt upp, o Sjal! från villor och fantomer /
Mot livets glada borg, mot glansens rike / Ditt dunkla öga och ditt anlet höj! / Se med
förakt på världens riken neder! / Stoft är dess guld, dess blanka ädelstenar, / Och icke
ljuset, endast ljusets skugga, / Ett brokigt färgspel bildar all dess prakt.²⁴

Men Stagnelius är bara en av många som under tidigt svenskt 1800-tal gestaltar olika värde modeller i skrift, och det är inte alla som lika tydligt tar avstånd från den marknadsekonomiska värde modellen och som därmed väljer att placera individualiteten utanför det samhälleliga krets. Med Carl Fredrik Dahlgrens *Mollbergs epistlar* föreligger en skönlitterär text som inom sina genremässiga ramar i stället utgår från en syntetiserande värde modell innefattande religiös tro, ekonomisk tilltro och politiskt förtroende. Av den starka motsättning mellan världsligt guld och himmelsk glans som uttrycks i Stagnelius dikt finns inga spår, snarare tillmäts penningen rollen som ett samhälleligt medium.

Representerar eller medierar guld?

Ur ett genreperspektiv liknar *Mollbergs epistlar* ett romantiskt sagospel med sina löst sammanfogade scener från Stockholms omgivning, där både människor och sagoväsen uppträder, men som helhet präglas texten av en grundläggande hybriditet. Episka, lyriska och dramatiska inslag följer på varandra, och den oväntade genreblandningen gör att predikokonstens textkommentar följs av hyllningstalets skålvers, samtidigt som den konstnärliga monologens betraktelser möter hyllningstågets mer dramatiska och musiska inslag. Denna hybriditet tycks emellertid inte ha uppfattats som en brist av samtiden: *Mollbergs epistlar* välkomnades tvärtom av ledande företrädare för den romantiska strömningen och Dahlgren uppmärksammades också positivt av personer i Karl XIV Johans närhet.²⁵ Denna välvilja från makthavarnas sida hade säkert sin grund i den patriotism, den religiösa känsla för naturens skönhet och den berusade livsglädje

som så ofta uttrycks i texten. En annan orsak torde vara den rojalistiska tendensen och den koppling som finns i texten till den Bellmantradition som började utvecklas under tidigt 1800-tal.²⁶ De viktigaste scenerna i texten utspelar sig nämligen ute på Haga, Drottningholm och Djurgården. Det var platser som under 1820-talet förknippades med kunglig närvaro men som på olika sätt också fungerade som olika *lieux de mémoire*, det vill säga vissa utvalda minnesplatser i det kulturella minnet av Bellman.²⁷ I Dahlgrens text möjliggör dessa liminala rum en rad möten mellan olika personer i texten. I det första kapitlet handlar det till exempel om ett förälskat borgerligt par som möts i extatisk kärlek, i det andra om ett sällskap som samlas runt punschbålen i vänskaplig entusiasm och i det tredje om människa och naturväsens som förenas i en närmast översinnlig tillbedjan av en himmelsk flicka. Det rör sig därmed om offentliga platser, lätt igenkännbara för den samtida läsaren, där personer i texten deltar i en så intensiv kommunikation att den gränsar till en ordlös communion. Att scenerna för dessa medierande känslöytringar i form av kärlek, vänskap och tro också var platser i det samtida Stockholm där möten mellan konung och undersåtar kunde äga rum utanför hovetikettens ramar är säkert ingen tillfällighet. En gränsöverskridande kommunikation med tydligt borgerliga förtecken framställs därmed också som en önskvärd och möjlig relation mellan den nya kungafamiljen och folket.

När sedan olika idealiserande tillbakablickar på Gustav III:s hovliv fogas in i denna berättelse om 1820-talets Stockholm, kan det ses som en romantisk omförhandling av den gustavianska epoken med tonvikt på värden som fosterlandskärlek, religiositet och socialitet. Men *Mollbergs epistlar* erbjuder inte bara en omtolkning av denna epok i syfte att tillskriva den ett antal romantiska värden. Där skildras också sådana kulturella praktiker och ritualiserade uppföranden som performativt ger uttryck och mening åt dessa värden. Det gemensamma för alla dessa praktiker är den möjlighet de erbjuder till samvaro, samverkan och samhörighet mellan olika personer i texten, vilka i slutänden förenas i kyssar, skålar, böner och patriotiska leverop. Som exempel kan nämnas det ritualiserade triumftåg som avslutar *Mollbergs epistlar*. I anslutning till flera allegoriska motiv från den klassiska bröllopsdiktningen skildras där i nio så kallade "tavlor" hur solguden ger morgonrodnaden Aurora i uppdrag att bana väg för vårens ankomst till Stockholm. Därmed förbereds också det bröllop som våren ska ingå med Solgudens dotter, månaden Maj. Tillsammans med dem men också med en mängd sagoväsen ur folktron förbereder sedan Stockholms krögare, skomakare och gardister vårens triumfatoriska intåg ute på Djurgården tillsammans med vinguden Bacchus. Också Stockholmare av alla de slag rycks med i festligheterna och lämnar vardagens själsliga och materiella torftighet bakom sig.

Den kulturella praktik som begås i den åttonde tavlan, det vill säga alla Stockholmarens förstamajfrande, skildras till en början mycket kritiskt av den deltagande be-

rättaren. De uppklädda stadsborna tar nämligen tillfället i akt att visa upp sig och låter den värfina klädseln representera en rad värden som de uppenbarligen inte besitter. Utfärden till Djurgården framstår närmast som en form av flykt, när berättaren beskriver Stockholmarnas rörelse bort från stadens ”tryckande kvalm och murar” som en befrielse från ”pockande tvång” och ”plågende fångsel”.²⁸ Tvånget till förställning varierar sedan som motiv i den därpå följande beskrivningen av de människor som ger sig ut till Djurgården. Först ut kommer en eldig springare, vars ryttare är försedd med en plym som ”vajar så högt vid guldets lysande glitter”, men den enda följden av den ståtliga anblicken är att några ”linkande gummor [...] med korgar på arm” skräms upp. Efter ryttaren kommer en ung kvinna med prålande kläder, vars öron ”glimma af guld”, men vars strålande kråsnål, snövita strumpor och snörda midja visar sig bero på att hon sålt sin ”oskuldsskatt och kinden vänder åt alla”.²⁹ Därefter uppträder en major ”så stinn, som tom dess taskbok och ficka”, men som kan leva stort så länge krediten låter sig luras ”af en tofs och af den blänkande pliten”.³⁰ Listan kan göras längre, men de här anförda exemplen visar hur guldets och glansen i myllret av stadsbor saknar ett kvalitativt värde i betraktarens ögon. Den ära, kärlek och makt som de ska representera finns inte där, utan dessa värden tycks uppstå först i den *cultural performance* som följer när kung Karl XIV Johan och kronprins Oscar slutligen rider ut på Djurgården. En magisk förvandling äger då rum: alla mellanmänniska skillnader upphävs i rojalistiskt jubel, och den värme som monarkerna utstrålar sprids vidare bland förut så slutna och betryckta människor:

Högt i luften man ser de hurtigt kastade hattar. / Nymfer, med näsduk i hand, i fönstren niga och vifta, / Trummans hvirflande larm med de gälla trompeterna skifta: / Barnen tystna med hast och kring hufvudet mössorna svinga, / Medan studenter på plan tillsammansstöta och klinga. / Glädjen sig målar så klar i alla ögon och miner, / Liksom vid stormens slut, när solen vägen beskiner. / Se vår konung det är, vår prins, som nådigt oss hugna: / Tungaste hjertequal vid deras åsyn sig lugna. / Gubben finner sig ung, när han sin konung får skåda, / Knekten eldas till mod och skyr ej död eller våda. / Sjelfva Harpax så mild nu öppnar litet på pungen, / Skänker tiggarn en slant, när han ser den nådiga kungen. / Der på en sten står tyst en gumba, fryntlig, förlägen, / Lyfter sitt barn med darrande hand, och pekar åt vägen: / ”Ser du vår kung! Der kommer hans spann. Hur nådigt han blickar! / Visa dig glad. Borttorka din tår. O! ser du, han nickar / Åt oss så mildt. Var lydig och snäll, så skall jag en kaka / Köpa åt dig, när hemåt till sta'n vi vandra tillbaka [...]”³¹

Denna underbara *Vergemeinschaftung* är naturligtvis bara tillfällig. När dagen är slut och festen är över kommer människorna att återgå till sin vardag, lika oförenta som tidigare. Ändå är det värt att dröja lite vid den romantiserande syntes av motsatser som berättaren vill framställa i den åttonde tavlans final. Glädjen bland människorna

över att kungen och kronprinsen deltar i det folkliga firandet är tydlig nog, men varför denna skänkta slant och den snart köpta kakan? Att tiggaren räcks ett litet mynt är ett vanligt motiv i konsten och litteraturen, och som litterär figur har Harpax länge personifierat snålheten.³² På ett liknande sätt är gummans löfte om en kaka till barnet ett motiv som känns igen från tidens genremåleri. I ett större och mer funktionellt perspektiv är det emellertid intressant att se hur berättaren framhäver den kommunikativa betydelsen i dessa handlingar och myntets performativa kraft i detta sammanhang. Den relation som därmed skapas mellan den rike givaren och den fattige mottagaren eller mellan den äldre och den yngre generationen framställs som jämförbar med den starka samhörighet bland festdeltagarna som följer på den glädje, den livskänsla och det mod som de kungligas närvaro framkallar. Med andra ord tycks både penningen och kungamakten mediera en rad liknande kvalitativa värden, av vilka socialiteten tycks vara den mest framträdande. Myntet, guldets och glansen visar sig i tavlans sista scener alltså performativt kunna mediera just de kvalitativa värden som saknades i berättarens inledande betraktelser.³³ Det är denna annorlunda bild av penningen som en form av samhälleligt medium som gör att också *Mollbergs epistlar* kan ses som ett bidrag till tidens förhandling av den marknadsekonomiska värde modellen. Att denna diskussion också inbegriper kungamakts värde torde ha med det tidiga 1800-talets politiska kultur i Sverige att göra, i vilken inte bara ekonomiska värden omförhandlades utan också politiska.³⁴

Det går alltså att finna värde modeller i den samtida litteraturen som utgår från helt andra myter än Stagnelius när han försöker att skriva fram en civilisationskritisk motsättning mellan kommers och natur eller en ontologisk dito mellan jordiskt guld och himmelsk glans. Hos andra författare, verksamma i andra genrer, tycks möjligheten ha utnyttjats att förena kvantitativa och kvalitativa värden i en och samma berättelse och därmed ge andra bilder av en individualitet och gemenskap i marknadsekonomin hägn. Inte sällan griper man då tillbaka på religiöst och nationalistiskt färgade föreställningar om ekonomiska flöden och olika samhällskrafter som tydligt medierande fenomen. Två svenska exempel på en sådan ”estetisk alternativ ekonomisk teori”³⁵ kommer här att tas upp till diskussion: Johan Christoffer Askelöfs uppsats ”Om Pappersmynt och Credit-papper” (1817) och den anonymt publicerade uppsatsen ”Om penningen” (1820).

Fria ekonomiska fantasier

Inte bara Jane Austen levde i en tid då det att framställa och göra gällande ett visst bestämt värde hade blivit något problematiskt – också Sverige utmärktes under tidigt 1800-tal av en djupgående förtroendekris på det ekonomiska, politiska och kulturella

området. Också här riktades kritiska blickar mot gamla värdemodeller, traderade normer och tidigare icke ifrågasatta representationsformer.³⁶ Som bidrag till denna större värdediskurs kan man se de artiklar som presenterades under åren 1816 och 1817 av Johan Christoffer Askelöf, Clas Livijn och Fredrik Bogislaus von Schwerin i tidskriften *Läsning till utbredande af medborgerliga kunskaper* – ett projekt som främst syftade till en offentlig behandling av olika stats- och nationalekonomiska frågor. Av von Schwerins företal framgår att tidskriften syftar till att bidra till en mer allmänt hållen diskussion om ekonomiska frågor genom att göra läsarna ”bekanta med de flera systemer i StatsEkonomi, som man i sednare tider uppställt”.³⁷ Med dessa teorier och de ”taflor öfwer näringarnes tillwext och tillstånd i andra länder” som man också säger sig vilja presentera ges läsarna möjlighet att själva bedöma vilka principer man bör utgå från och vilka åtgärder man bör vidta också för Sveriges del. Det handlar alltså inte bara om att sprida grundläggande kunskaper och fördjupa det offentliga samtalet om landets ekonomi, utan också om att för de blivande diskursdeltagarna ange ett mål och en riktning för landets utveckling. Att denna diskurs inte uppfattades som en rent ekonomiteoretisk angelägenhet utan hölls öppen för lekmän visar sig av att utgivarna vill framlägga de olika artiklarna ”icke under titlarna af *oförgrifliga tankar* eller *wälmenta förslag*, utan rätt och slätt under titeln af *Fantasier*.”³⁸ Rubriceringen kan tyckas oförenlig med varje allvarligt syftande debatt, men med hjälp av en liknelse förklarar von Schwerin utgivarnas avsikter – dessa ”patriotiska fantasier” liknar nämligen ”lätta frön” som förmodas bära frukt någon gång i framtiden. Målet är alltså inte att presentera vattentäta teorier eller alla gånger visa hur väl avgränsade problem bäst löses, utan att stimulera och styra den ”kraftutveckling” i den allmänna opinionen som ”yttrar sig hos fria Nationer”.³⁹ Det är värt att dröja litet vid denna liknelse:

Fantasier likna lätta frön, som af windarna fattas och kringföras. Större delen förgås; några få finna en torfwa där de kunna fästa rötter, en temperatur som gynnar deras bibehållande wid lif, och sent omsider en wälgörande hand som fullkomnar deras bildning och ställer dem på det rum där de kunna nå sin bestämmeelse.⁴⁰

Bilden av frön som sprids på olika platser men som beroende på jordmån inte kan gro överallt kan uppfattas som en allusion på liknelsen om sådden, alltså om Guds ord, i Matteusevangeliet (13:1–9). Att utgivarnas förord innehåller denna bibliska hänvisning kan tolkas som en försiktighetsmarkering och en eftergift till tidens dominerande ideologi eller som ett retoriskt grepp enbart i syfte att stärka utgivarnas ethos. I ett diskursanalytiskt sammanhang är emellertid själva sammanflätningen av kvantitativa och kvalitativa värden intressant – läsarna görs bekanta med en marknadsekonomisk värdemodell i en delvis narrativ framställning med patriotiska, religiösa och politiska inslag.

Denna didaktiska strävan att fostra framtida diskussionsdeltagare och därmed styra en allmän opinion gör sig också märkbar i den undersökning av skillnaden mellan pappersmynt och kreditpapper som Askelöf presenterar i ett senare häfte av tidskriften. Med enkla exempel åskådliggör han de olika begreppen, deras inbördes förhållande till varandra och deras historiska utveckling. För Askelöf gäller att pappersmynt skiljer sig från andra former av kreditpapper i så måtto att de har en reell täckning, det vill säga att de är bundna till ett ”verkligt för *handen warande* metallförråd”, medan kreditpapper bara upplyser innehavaren om ”ett metallvärde, eller en rörlig förmögenhet, hwilken hos utgifwaren *ännu icke existerar*, utan den han erkänner sig först *framdeles* wilja förwärfwa.”⁴¹ Med denna åtskillnad mellan pappersmynt och kreditpapper – mellan löften om samtida realiteter respektive framtida möjligheter – tycks Askelöf göra sig till företrädare för en form av monetär realism. Detta understryks också av den bedömning han gör av en tänkbar, tredje form av pappersrepresentation vilken enligt honom har lyfts fram i senare tider och som saknar all koppling till en viss myntfot, eller en ”foundation”:

Detta så kallade pappersmynts foundation beror på en Regentens egenmäktiga förklaring, att ett af honom stämpladt stycke papper är, utan hänseende på något motsvarande nu eller i framtiden, mynt i och för sig sjelf, med verkligt normalvärde och således en verklig warumätare.⁴²

Förutsättningen för att ett så ”funderat” pappersmynt skulle kunna hävda sig vore enligt Askelöf att sedelstocken hålls noga begränsad, att ingen form av konkurrerande metallmynt tillåts och att handeln med utlandet förbjuds. ”Man inser naturligtvis omöjligheten att utföra dessa willkor”, hävdar han sedan, och med motiveringen att det ”numera öfwerallt är opinionen som ytterst bestämmer alla värden” sätter han tydligt punkt för en fortsatt diskussion utifrån en mer nominalistiskt orienterad penningteori och den form av samhälle en sådan skulle förutsätta.⁴³ Här blir den tvådelade argumentationen i uppsatsen tydlig: det handlar inte bara om att för läsarna bevisa den grundläggande skillnaden mellan pappersmynt och kreditpapper utan också om att bibringa dem en riktig föreställning om vad pappersmynt inte får vara. I det senare fallet haltar dock argumentationen något. Trots att frågeställningar med utgångspunkt i en nominalistisk penningteori alltså hade aktualiserats i Askelöfs egen samtid avfärdar han dem med exempel hämtade från 1400-talets Kina och Persien, exempel som visar ”att till och med en österländsk despot icke förmår något med befallningar”.⁴⁴ Bevisvärdet i denna kliché om orientalens despotism är lågt, men exemplet riktar sig utan tvivel mot de resonemang som till exempel förs i Johann Gottlieb Fichtes *Der geschlossene Handelsstaat* (1800) och argumentationen där för en på flera sätt sluten handelsstat med en nationell och icke växlingsbar valuta som grund.

Men varför är det då så viktigt att skilja mellan pappersmynt och kreditpapper? Och på vilka sätt riskerar de att blandas samman? Även här understryker Askelöf vikten av att pappersmynt måste ha reell täckning dels genom att fondens metallreserver inte minskar, dels genom att sedelstocken inte överstiger fondens verkliga belopp. Om så skulle ske finns nämligen en risk för att pappersmyntet ”nedsättes till ett blott Creditpapper” vilket vore en olycklig sammanblandning som för övrigt också skulle inträffa om en regering ”tillägger sina Creditpapper egenskapen af mynt och genom tvångsmedel gifwer dem circulation såsom sådant.”⁴⁵ Skälet till att Askelöf vill skilja mellan dessa former av värdepapper tycks vara att deras funktion är så olika och att de är beroende av olika slags förtroende från omvärldens sida. Penningen behandlas i hans framställning snarast som ett för nationens finanser nödvändigt medium, med följden att allmänhetens förtroende för pappersmyntens värde – ytterst för existensen av det värde de är satta att representera – inte får rubbas. Kreditpapperen betraktas däremot som en vara, vars marknadsvärde av naturliga skäl skiftar:

Då de icke hafwa egenskapen af mynt och icke genom tvångsmedel sättas i allmänna rörelsen, dessutom genom deras utfärdande endast på större summor icke egna sig till ett allmännare omlopp, så stadna de mellan Kapitalisternes händer, blifwa föremål för spekulationer, och stiga eller falla i förhållande till landets hufvudmynt, efter det anseende som opinionen om Regeringens åtgärder och politiska conjunkturer dem tillägga.⁴⁶

Om skillnaden mellan penningen som medium och penningen som vara inte upprätthålls gör sig alltså de styrande mer beroende av kortsiktiga bedömningar utifrån den marknadsekonomiska värdemodellens premisser än av det långsiktiga förtroende som kommer dem till del från allmänhetens sida. Risker är då att de tappar kontrollen över ett finansiellt maktmedel, tycks Askelöf hävda. Den aktuella bakgrunden till dessa och liknande överläggningar torde vara den komplicerade situationen med parallella valutor i Sverige under tidigt 1800-tal, en situation som enligt Askelöf uppkommit till följd av att riksgäldssedlarna, egentligen ett kreditpapper, fått status av pappersmynt, samtidigt som bankosedlarna förvandlats till en form av kreditpapper.⁴⁷ I båda fallen har följden blivit en förlust för staten: i reda pengar och i allmänt förtroende.

En ännu icke erkänd samhällskraft

Också i den anonymt författade uppsatsen ”Om penningen” i tidskriften *Svea* från 1820 anläggs ett statsekonomiskt perspektiv i analysen av penningen, och författaren polemiserar mot den dominerande åsikten inom handeln att penningen skulle utgöra en vara enbart, jämförbar med andra saluförda produkter. Endast ur ett kortfristigt perspektiv kan det tyckas så, hävdar författaren, och tillägger att bestämmelsen hos

handelns gud, det vill säga Merkurius, inte sträcker sig ”längre än till utrönande och beredande af dagens behof, dagens vinst och dagens mål.”⁴⁸ I det större perspektiv emellertid som författaren vill anlägga betraktas penningen mer som en samhällsligt medicinerande kraft med långtgående påverkan på mänsklighetens historia:

De mig bekanta författare om penningens natur, hafva, så vida jag förmått fatta dem rätt, i penningen sett ett stycke guld eller silfver, försedt med prägel, och theorien för dess verkan uppå samhällenas välstånd har blifvit den samma, som för allt annat som formas och utbjudes till salu. De hafva sett penningen, sådan som han visar sig, när man i bruket af människans mekaniska kraft ser hufvudsakliga bidraget till samhällenas utbildning. Jag har fäst min uppmärksamhet på den i penningen liggande kraften att förmedelst samhälls-inrättningens utbildande, förädla och lyfta människonaturen.⁴⁹

Här etableras ett ömsesidigt förhållande mellan de mekaniska respektive icke-mekaniska krafter som människan utvecklar som samhällsvara. Men vad har då penningen, av författaren kallad en ännu icke erkänd samhällskraft, betytt för samhällets utveckling och människonaturens förädling? Förenklat uttryckt har penningekonomin befriat produktionskrafterna från den äldre bytshandelns inskränkningar i tid och rum, då ju de människor som inte ägde någon jord – ”från svennen till och med konstnären” – inte hade någon möjlighet att ”förkofra sig, att arbeta undan kommande tiders behof, och åt sig bereda en sjelfständig tillvarelse”.⁵⁰ Men i den takt som penningen används som betalningsmedel låter sig framtiden också behärskas, var den än kommer att utspela sig. I argumentationen ställs ett statiskt samhälle, baserat på jordbruk och människans mekaniska krafter, mot ett rörligt och industriidkande samhälle som vilar på arbetarnas, hantverkarnas och konstnärernas organiska krafter. Och det är i det dialektiska samspelet mellan människans mekaniska och organiska krafter, mellan naturen och konsten, som författaren vill se penningens funktion. Den har nämligen möjliggjort ”ett nytt system af sjelfberoende krafter”, och genom en växelverkan dem emellan har all ”egentlig statsbildning och högre mensklig bildning blifvit möjlig”.⁵¹

Den mycket positiva bild av arbete och produktion som gör sig gällande i ”Om penningen” innefattar alltså även alla former av konstnärligt arbete. Det kanske förvånar med tanke på den allt mer tillspetsade motsättningen mellan marknadsekonomiska och konstnärligt estetiska värde modeller under 1800-talet. Men man bör då hålla i minnet att texten utgår från ett antal statsekonomiska frågeställningar, och i det perspektivet tycks alla former av värdeproduktion vara viktiga för samhällets utveckling, även de som inte direkt alstrar någon ekonomisk vinst. Den för romantisk filosofi så produktiva motsättningen mellan natur och kultur motsvaras här av en annan tidstyppisk tankefigur, den högre syntes av motsatser nämligen av människans mekaniska respektive organiska krafter som ligger till grund för en stark statsbildning. Den mer dy-

namiska föreställning om samverkande motkrafter som presenteras i ”Om penningen” skiljer sig i flera avseenden från den gängse bilden av förhållandet mellan organiskt och mekaniskt under romantiken. Ofta förknippades det organiska med själva helheten i ett samhälle och den långsamma och naturliga tillväxten i dess kultur. Inte sällan innefattade detta också ett direkt avståndstagande från mekaniska och materialistiska föreställningar om samhället och en därmed förbunden kritik av industrialiseringen i syfte att framhäva ett samhälle i nära kontakt med naturen och då i synnerhet med jordbruket. Förmodligen är det också just denna mer dynamiska föreställning om utveckling som förklarar varför författaren kan argumentera med samma övertygelse för att skråväsendet *inte längre* bidrar till statens utveckling som för att frihandeln *ännu inte* leder till att nationen stärks.⁵² I båda fallen handlar det om de historiska villkoren som penningen sätter för arbete och produktion, villkor alltså som avgör statens tillstånd: ”Production är ett villkor för statskroppens lif; penningens tillvarelse och dess omlopp är ett villkor för möjligheten af production.”⁵³

Det är alltså en i flera avseenden dynamisk statsteori som presenteras i ”Om penningen” – staten växer fram i ett dialektiskt spel mellan motsatta krafter under historiens gång, penningens omlopp ger liv åt alla delar i statskroppen, produktionen slutligen är en samhällsformande faktor som inte låter sig beskrivas enbart med hjälp av marknadsekonomiska och kvantifierande vinstkalkyler. Det utrymme som ges den enskilda människans ekonomiska villkor är emellertid mycket begränsat i framställningen. Det framgår tydligt i beskrivningen av den samlade förmögenheten i en stat som ”summan af de bortgångna generationernas behållningar på förrättade arbeten, circulerande såsom anvisningar på den lefvande och på kommande generationers arbetskraft och productioner”.⁵⁴ I denna teori är staten allt och den enskildes betydelse försumbar, eller kanske snarare negativ – i alla fall som enskild ekonomisk aktör under perioder av finansiell oreda då ”förkofrings åtgärderne blifva osäkra hazardspel” och kapitalet samlas i några få personers händer. Mot dessa tidiga riskkapitalister och den osäkra tid de hör hemma i ställs staten som en organisk enhet:

Men annorlunda är förhållandet inom en frisk statskropp, hvars alla viscerer [organ] obehindradt förrätta sina functioner, der hvarje individuell handling synes vara en åtgärd till realisering af statens klart och rent uppfattade idé, der styrelsen, med ömhet helande såren och bristerne efter en förfluten tid, med kraftig arm värjande kommande generationers rätt mot den lefvande generationens egoism, synes, omgifven af sin gudomliga gloria, utöfva sitt försonings- och sitt medlarekall.⁵⁵

De många stilfigurerna i framställningen – notera till exempel personifikationen av statens styrelse – har en intressant motsvarighet i uppsatsens inledande bild av marknaden i gestalt av den romerska guden Mercurius. Retoriken kan tyckas alltför utarbetad

för att höra hemma i ett ekonomikritiskt resonemang, men den innebär naturligtvis en värdering från författarens sida. Detta framgår av att det kortsiktigt egoistiska vinstintresset symboliseras av en antik gud, medan det långsiktiga statsekonomiska vinsttänkandet ses som en naturlig följd av ett gudomligt kall. Glorian, förmedlingen och försoningen hör alla hemma i en kristen bildvärld, och därmed ställs en mer romantisk och religiös kommunikation vid sidan av den förhandling mellan enskilda parter om kvantitativa värden som Mercurius representerar. De olika kvalitativa värden som framförhandlas i dessa performativa akter och genom olika medierande handlingar framstår mer som sociala än individuella värden, kan man tycka, men så är den eftersträfvade större enheten också av nationell och religiös karaktär.

Metallen och människan

Den skarpa motsättning mellan kvalitativa och kvantitativa värden som skapas i Stagnelius dikt äger alltså ingen motsvarighet i de här båda uppsatserna. Att ekonomiteoretiska resonemang underbyggs med hjälp av religiösa och mytiska föreställningar tyder på att genren inte var främmande för en rad olika fikionaliseringsstrategier. Intressant i det här sammanhanget är Joseph Vogls *Kalkül und Leidenschaft. Poetik des ökonomischen Menschen* (2004). Där presenteras en diskursanalytisk studie om 1700-talets politiska ekonomi med tillhörande merkantilistiska och fysiokratiska modeller men också om den romantiska ekonomimodell som kom att ersätta dem under tidigt 1800-tal. Vogl beskriver uppkomsten under 1700-talet av två skilda diskursiva ordningar, där den naturrättsliga fördragsläran och ett fokus på olika former av representation dominerar i det ena fallet och marknadskrafternas osynliga makt framhävs i det andra. Liksom Poovey använder sig också Vogl av en mängd olika texttyper i sin undersökning, men han väljer uttryckligen att i sin analys inte utgå från litteratur, politik och ekonomi som skilda diskursiva fält utan låter såväl ekonomiska som estetiska reflektionsfigurer bidra till en rekonstruktion av tidens form av ekonomiskt och politiskt vetande.⁵⁶

Också Vogl beskriver det tidiga 1800-talet som en tid av kris i politisk, social och ekonomisk mening, men han framhäver samtidigt hur diskussionerna om statens ekonomi och maktens legitimitet ledde till en ny form av förståelse för olika självreglerande dynamiker inom samhället och därmed också för de ekonomiska systemens autonoma funktioner. Det gör också att han inte tar ställning i diskussionen om de revolutionära respektive restaurativa tendenserna i romantiken. Den romantisering av det politiska som han finner under denna tid betraktar han snarare som olika försök att foga samman nya motstridiga verkligheter i en statsform där representation, styrning och självreglering kunde länkas till varandra.⁵⁷ Med utgångspunkt i texter av bland

annat diktaren Novalis, filosofen Johann Gottlieb Fichte och ekonomen Adam Müller hävdar därför Vogl att romantikens politiska och ekonomiska teorier inte bör uppfattas som en pre- eller anti-kapitalistisk reaktion på utvecklingen under sent 1700-tal utan snarare som en para-kapitalistisk ansats.⁵⁸ Det handlar alltså inte om en motsättning utan om en sidoordning på så sätt att man inom dessa diskurser var beredd att lyfta in samtidens nyvunna insikter om ekonomiska funktioner och cirkulationer i en mer allmänt hållen samhällsteori. Inom forskningen har man vid flera tillfällen lyft fram Adam Müller i diskussionen om hur litteratur, politik och ekonomi också i Sverige kunde samverka i en större nationell diskurs. Så har till exempel Anders Mortensen uppmärksammat Erik Gustaf Geijers avhandling ”Feodalism och republikanism” från 1819 och den hänvisning som görs i det sammanhanget till Adam Müllers kritik av sin samtids statsekonomiska teorier.⁵⁹ I sin diskussion om borgerskapets historiska utveckling jämför Geijer nämligen penningen och den nödvändiga utväxling av produkter som den förmedlar med den ”samfundsanda” som gör den enskilde ”även i det inskränktaste tillstånd delaktig av det helas rikedom och säkerhet”.⁶⁰ I det sammanhanget nämner Geijer uttryckligen Müllers polemik mot Adam Smith, och det kan därför vara värt att här lyfta fram något av hans filosofi och statsekonomiska teorier.

Betecknande för Müllers åsikter om estetik, ekonomi och politik är en långt driven holism, och han uppfattar staten som en organisk enhet av olika, sinsemellan konkurrerande delar. Samtidigt definierar han dessa olika delar funktionellt, då ingen grupp eller kraft i samhället dominerar, utan varje del tänks stå i en lika värdefull som konfliktfylld relation till de andra delarna.⁶¹ En kraft möts alltid av motkrafter, och resultatet av denna konfliktfyllda samtidighet är en högre samexistens som bara kan garanteras av den samhälleliga organismen som helhet.⁶² Dessa och liknande tankar framförde Müller i de båda skrifterna *Von der Idee des Staates und ihren Verhältnissen zu den populären Staatstheorien* och *Die Elemente der Staatskunst*, båda från 1809. På ett liknande syntetiserande sätt uppfattar Müller också den enskilda människan som en samtidigt privat och samhällelig varelse. I hans ekonomiteoretiska skrift *Versuche einer neuen Theorie des Geldes* från 1816 beskrivs hon som en individ som idealistiskt strävar efter en meningsfull relation till tingen och medmänniskorna. Målet för denna strävan är att uppgå i en större helhet och, med Müllers ord, förverkliga den föreställning om en fullständig och varaktig människa som hon bär i sin själ.⁶³ När Müller beskriver människans grundläggande drift att söka införliva ting och människor i sin tillvaro är det alltså ingen materialistisk önskan att äga och ta i besittning han avser, utan betoningen ligger på begäret att uppgå i ett större existentiellt sammanhang. I grund och botten är detta en religiös föreställning – inte någon reduktionens mystik utan produktionens och konsumtionens – vilket också gör att han kan gå i skarp polemik mot sin tids största ekonomer.⁶⁴

Müllers syntetiserande filosofi tycks också ha präglat också hans uppfattning om vad det är som garanterar penningens värde. I direkt polemik mot Adam Smith hävdar han att rikedom aldrig kan definieras absolut, utan måste betraktas som ett i högsta grad relativt fenomen. Rikedom i betydelsen förmögenhet existerar bara i den enskildes relation till sina medmänniskor, och förmögenhet i betydelsen potential kan bara ha en fungerande stat som garant.⁶⁵ I själva verket är det tron på det borgerliga samhället som möjliggör alla ekonomiska transaktioner, hävdar Müller, och den enskildes kredit har sin täckning endast i den större samhällsliga krediten. Om den senare formen av kredit avtar, kan inte heller den enskilde göra sin kreditvärdighet gällande, då detta ägande endast har ett värde i relation till allt övrigt ägande. Ytterst härleder Müller detta ur det faktum att den enskildes ägodelar är och förblir föremål för andra människors begär:

Aldrig har egendomsinnehavet skapat ett absolut överskott för ägaren, vilket skulle kunna bli en del av hans uteslutande privategendom – endast ett osynligt ehuru allt fastare och tillförlitligare band till det borgerliga samhället.⁶⁶

Mot den bakgrunden kan Müller hävda att Adam Smith alltför ensidigt understryker betydelsen av privategendom och varuproduktion och därmed bortser från den starka staten, som förmår stimulera produktionen och konsumtionen bland samtliga medborgare.⁶⁷ Vidare hävdar Müller att sparande för att lägga på hög är något direkt skadligt för samhällsekonomin, då det visserligen ökar den enskildes privatförmögenhet, men inskränker statens förmåga. Penningen, likt andra ting, har en både privat och borgerlig karaktär, hävdar Müller, och dess värde vilar på brukarnas respekt för denna dubbelhet. Den privatperson alltså som sparar utan att investera hindrar därmed penningen från att cirkulera allmänt och har med Müllers ord tillskansat sig den och spärat in den till förfång för samhället.⁶⁸ Långt viktigare än den privata kapitalanhopningen är för Müller medborgarnas tilltro till staten, ett förtroende han väljer att kalla nationalkredit och som kan beskrivas som själva tron på det medborgerliga samhället som en levande och växande organism, präglad av säkerhet och tillit i en samverkande enhet med äktenskapet och familjen som innersta kärna. Denna form av nationalkredit är mer av politisk och religiös natur än ekonomisk, men så argumenterar också Müller medvetet mot vad han kallar den nyare tidens ”romerska” ekonomiska teorier:

Den upphöjda produkt emellertid, vilken härrör från den starka förbindelsen mellan den enskilde och det hela, mellan medborgaren och nationen, är evig, är levande. Endast denna anda av innerlig växelverkan mellan individerna och nationen förtjänar att kallas nationalkredit – ett begrepp som annars missbrukas i alla ekonomiska skrifter – emedan den är kristen, till skillnad från den romerska som alla skolbildningar lär ut.⁶⁹

Som villkor för statens enhet ser Müller alltså något som ligger utanför statsmakten själv, sådana sammanbindande länkar som religiös tro, ekonomisk kredit, samhällsligt förtroende och familjär kärlek. Detta förhållande understryks också i hans ekonomiska teori när han skiljer mellan penningens nominella värde och det som egentligen garanterar penningens värde, nämligen nationalkredit. I denna argumentation ligger också en starkt demokratiserande tendens, vilket framgår tydligt när Müller utsträcker förhållandet till att också gälla den enskilda människans sociala värde. Vid sidan av det nominella värde en suverän furste kan tilldela ett visst mynt eller en enskild person, hävdar han, återfinns alltid en uppfattning i det omgivande samhället om detta värde hos metallen och hos människan, en uppfattning som i kraft av sina täta band ”med folket” i slutänden också avgör det reella värdet.⁷⁰ Det är också i det här sammanhanget som Müller gör den berömda distinktionen mellan penningen i form av samlat privatkapital, det vill säga *allod*, och penningen som en del av ett monetärt kretslopp i den stora samhällskroppen, det vill säga *feod*. I den första bemärkelsen är penningen naturligtvis att betrakta som något negativt för staten och jämvikten, då den ju på intet sätt bidrar till det allmännas bästa, medan penningen som feod däremot cirkulerar fritt och på sätt underlättar villkoren för produktiviteten och konsumtionen. Här bör man hålla i minnet att Müller inte har något emot det privata ägandet i sig, utan snarare angriper den enskildes ensidiga strävan att ackumulera kapital. Orsaken är lätt att inse, då penningen såsom feod utgör ett medium av samma typ som tro, kärlek och förtroende – pulserande strömmar vars yttersta garant alltså är Gud.⁷¹ För nutidens betraktare, som har vant sig vid att uppfatta triaden tronen, altaret och penningpåsen som själva symbolen för en konservativ, för att inte säga reaktionär hållning, kan detta väcka viss förvåning. Men den stabilitet som är så viktig i Müllers organiska statsfilosofi grundar sig på den fria kommunikationen mellan de olika delarna, och betraktad funktionellt är penningen bara ett av flera flöden i det stora kretslopp som staten utgör:

Penningen, var och hur den än uppträder, vare sig som ord eller som metall, är endast penning, såvida den inte är privategendom utan, såsom staten själv, en gemensam egendom för så många som möjligt, ja för alla. Än en gång: endast i omsättningens eller cirkulationens ögonblick är penningens substanser verkligen pengar, och i detta ögonblick är de feod.⁷²

I forskningen om romantikens ekonomiska teorier beskrivs Müller ibland som en fanatisk cirkulationist, och hans tendens att ställa kollektivets förmåga mot den enskildes förmögenhet har också uppfattats som en form av prototypisk nationalsocialism. Det är även påfallande hur ofta han återkommer till samma tankemodeller i sitt stora systembygge, och visst sätter han en tydlig nationell gräns för dessa flöden och omlopp, då en global ekonomi *för närvarande* tycks honom lika osäker som en global statsmakt.

När Müller alltså diskuterar det han kallar penningens ideella karaktär exemplifierar han sitt resonemang med den form av medborgerlighet som de enskilda individerna ger uttryck för inom en viss nation. Och omvänt gäller att den enskilda individen allt mer antar penningens ideella karaktär i den mån som vederbörande söker umgänge med och riktar sin verksamhet mot andra samhällsmedborgare under olika former av utbyten.⁷³ I detta statsekonomiska flödesschema tycks människan och penningen vara utbytbara storheter så länge de alltså håller sig inom nationens gränser. Denna föreställda gemenskap kan tyckas väl så nationalistisk, men som så ofta hos Müller grundas den i hans uppfattning om stabiliteten i den ekonomiska och politiska situationen i Storbritannien under tidigt 1800-tal.⁷⁴ Trots att det brittiska pundet sedan beslutet 1797 alltså saknade reell täckning i vissa metallreserver och trots att den brittiska monarken tog så liten del i statsärendena, finner Müller att det brittiska folkets grundläggande förtroende inte har försvagats, varken för den politik som parlamentet förde i majestätets namn eller för det pund vars värde garanterades av Bank of England.⁷⁵

Äga fullt sig själv

Den bild som tecknats inom *new economic criticism* av hur två skilda värde modeller introducerades under det sena 1700-talet i Storbritannien behöver nyanseras något om den ska användas för att förklara förhållandena i Sverige under tidigt 1800-tal. Att konflikten mellan kvalitativa och kvantitativa värden gestaltas så tydligt som i de här anförda dikterna av Stagnelius måste inte tas som intäkt för att utvecklingen ser likadan ut om man går till andra författarskap och andra genrer under denna tid. Som vi har sett innehåller Dahlgrens *Mollbergs epistlar* en framställning av hur penningen tvärtom bidrar till den samhällsanda som tillsammans med tro, förtroende och kärlek kan bära upp en nation. Att detta intresse för penningens medierande funktion i det starka samhället inte är ett undantag framgår tydligt om man ser till de ekonomiteoretiska texterna från denna tid. De båda här diskuterade exemplen, uppsatserna "Om Pappersmynt och Credit-papper" (1817) samt "Om penningen" (1820), visar att man också i den genren kunde laborera med andra former av ekonomiskritiska värde modeller. Författarna hävdar till exempel vikten av ett stabilt värde på pappersmynten då de utgör ett fungerande medium för flödena i samhällsekonomin, vilket ytterst är en förutsättning för en stark stat. Penningen kan i dessa uppsatser även beskrivas som en okänd samhällelig kraft som förädlar och lyfter människonaturen inom ramarna för en större dialektisk och nationell process.

Gemensamt för dessa olika framställningar är en värde modell där penningen betraktas funktionellt i termer av flöden, omlopp och krafter, men det är också värt att notera den kristna religionens funktion i de olika framställningarna. Som vi har sett

återanvänder Stagnelius den antika myten om de fyra tidsåldrarna för att kritisera den moderna tiden i dikten ”Hur lycklig mänskan var”, och tidigt använder han sig också av ett gnosticistiskt bildspråk för att åskådliggöra en djupgående konflikt mellan kvalitativa och kvantitativa värden. Så är inte fallet med Dahlgren och de här behandlade ekonomikritiska författarna som tvärtom understryker den specifikt kristna statsbildningens förmåga att i tiden och rummet förena kvalitativa och kvantitativa värden inom ett större nationellt projekt. Att äga fullt sig själv, för att åter citera Stagnelius dikt, är i det sammanhanget inte längre något mål för den enskilda människan, utan för den romantiskt uppfattade staten. En blick på filosofen och ekonomen Adam Müller och hans olika teoretiska koncept, slutligen, visar att de värdemodeller från 1820-talet som har diskuterats här kan sättas in i en samtida teoretisk bakgrund och att man även i Sverige tycks ha varit villig att låta de nyvunna insikterna om ekonomiska funktioner och cirkulationer ta plats i en mer allmänt hållen samhällsteori. Också här betonades i olika sammanhang vikten av att penningen cirkulerar och att den tillsammans med andra samhällskrafter får bidra till att stärka nationen i termer av fördjupad samhörighet – om det så bara handlar om en skänkt slant och en köpt kaka.

NOTER

- 1 Klaus Müller-Wille, ”En af verdens största gåtor? Zur Reflexion von monetärer und literarischer Repräsentation bei C.J.L. Almqvist”, i *Ästhetik der skandinavischen Moderne* (Beiträge zur Skandinavistik 14), red. Annegret Heitmann & Karin Hoff, Frankfurt a.M. 1998, s. 35–61.
- 2 Klaus Müller-Wille, *Schrift, Schreiben und Wissen. Zu einer Theorie des Archivs in Texten von C.J.L. Almqvist* (Beiträge zur Nordischen Philologie 39), Tübingen 2005, s. 446 ff. Se äv. id., ”Produktive Insolvenz. Zur poetologischen Potenzierung romantischer Ökonomie bei Carl Jonas Love Almqvist und Søren Kirkegaard”, i *Europäische Romantik. Interdisziplinäre Perspektiven der Forschung*, red. Helmut Hühn & Joachim Schiedermaier, Berlin 2015, s. 259–277. Även om Adam Müllers teorier ofta uppmärksammas i tidigare forskning prövas sällan deras betydelse som en idéhistorisk kontext. Ofta dominerar mer biografiska förklaringsmodeller med olika hänvisningar till författarnas privata ekonomi. Se till exempel Algot Werin, *C.J.L. Almqvist. Realisten och liberalen*, Stockholm 1923, samt Alf Kjellén, *Sociala idéer och motiv hos svenska författare under 1830- och 1840-talen. Första delen*, Stockholm 1937.
- 3 Anders Mortensen, ”Att göra ’penningens genius till sin slaf’. Om Carl Jonas Love Almqvists romantiska ekonomikritik”, i *Vetenskaps societeten i Lund. Årsbok 2004*, Lund 2004, s. 48–76. För en diskussion om kopplingarna mellan Adam Müller och den skotska upplysningen, se id., ”Romantic Critics of Political Economy”, i *Money and Culture*, red. Fiona Cox & Hans-Walter Schmidt-Hannisa, Frankfurt a.M. 2007, s. 87–96.

- 4 Anders Mortensen, ”*Silkesharen på Hagalund – en nationalekonomisk fars*”, i *Dramatikern Almqvist*, red. Anders Burman, Roland Lysell & Jon Viklund, Hedemora 2010, s. 177–191, här: s. 183.
- 5 Ibid., s. 185.
- 6 Något av detta har jag redan behandlat i ”Legitimitet och likviditet. Om kungamaktens värde i Carl Fredrik Dahlgrens *Mollbergs epistlar*”, i *Wechselkurse des Vertrauens. Zur Konzeptualisierung von Ökonomie und Vertrauen im nordischen Idealismus (1800–1870)*, red. Klaus Müller-Wille & Joachim Schiedermaier, Tübingen & Basel 2013, s. 26–47.
- 7 Erik Johan Stagnelius, *Samlade skrifter*, IV, red. Paula Henrikson, Stockholm 2011 [2011a], s. 259.
- 8 Fredrik Böök sätter dessa och liknande utsagor hos Stagnelius i samband med 1700-talets hedonistiska strömningar och Rousseaus lära om ett harmoniskt naturtillstånd. Lusten att äga och förvärva, tillsammans med begäret att härska och erövra, betraktades där som något i grunden olycksbringande. (Fredrik Böök, *Studier i Stagnelii ungdomslyrik*, Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet 23, Uppsala 1911, s. 9 f.)
- 9 Stagnelius 2011a, s. 259.
- 10 Se Roland Lysell, *Erik Johan Stagnelius. Det absoluta begäret och själens historia*, Romantikens diktning II, Stockholm & Stehag 1993, s. 273 ff., för en översikt över forskningen om Stagnelius förhållande till gnosticismen.
- 11 Stagnelius 2011a, s. 260.
- 12 Lysell 1993, s. 81.
- 13 Så följer till exempel Lionel Trilling denna fråga tillbaka till Denis Diderots roman *Rameaus brorson* och den samhällsanalys som presenteras där. Trilling menar att brorsonens cyniskt materialistiska bild av samhället vilar på en ”recognition of the systematic separation of the individual from his actual self. The social being, he tells us, is a mere histrionic representation – every man takes one or another ‘position’ as the choreography of society directs”. (Lionel Trilling, *Sincerity and Authenticity*, Cambridge, Mass., & London 1972, s. 31.)
- 14 Fritz Breithaupt, *Der Ich-Effekt des Geldes. Zur Geschichte einer Legitimationsfigur*, Frankfurt a.M. 2008, s. 36 ff. Breithaupts studie är naturligtvis otänkbar utan Georg Simmels diskussion om penningens betydelse för den moderna människan, ett komplext fenomen som han bland annat beskriver som en konflikt mellan en förminskad personlighet å ena sidan och det han kallar jagets utbredning å den andra: ”eine Ausdehnung des Ich”. Om man med frihet menar möjligheten att kunna köpa sig fri från varje personlig förpliktelse och därmed ingå i ett mer distanserat och objektiva förhållande till tingen och människorna är det en kvantitativ frigörelse som bör sättas i relation till den förlust av kvalitativ närhet till andra människor som en sådan förändring innebär, hävdar han. Georg Simmel, *Philosophie des Geldes*, i *Gesamtausgabe*, 6, red. David P. Frisby & Klaus Christian Köhnke, Frankfurt a.M. 1989, s. 439.
- 15 Breithaupt 2008, s. 78 ff. För en utförlig diskussion om denna dubbla värdediskussion, se Anders Mortensen, ”Jag söker ett värdelöst guld ett guld som gör värdelöst guld, allt guld! Några ingångar till den litterära värdediskursens labyrint”, *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2016, s. 5–30

- tenskap*, 2014:3–4, s. 5–15. De tyska romantikernas syn på förhållandet mellan penningen och individen beskrivs av Breithaupt i ett annat sammanhang som en fråga om penningens individualiserande respektive medierande funktion, där senromantikerna mer betonade penningens roll som ett samhälleligt medium. Se Fritz Breithaupt, ”The Ego-Effect of Money”, i *Rereading Romanticism*, red. Martha B. Helfer, Amsterdam & Atlanta, Ga., 2000, s. 227–257.
- 16 Müller-Wille 2005, s. 439 f.
- 17 Att penningen kan betraktas som skrift tillhörig en monetär genre beror på att Poovey undersöker bruket av olika former av värdepapper: skuldväxlar, checkar och banksedlar. Se Mary Poovey, *Genres of the Credit Economy. Mediating Value in Eighteenth- and Nineteenth-Century Britain*, Chicago & London 2008, s. 171–218.
- 18 *Ibid.*, s. 27.
- 19 *Ibid.*, s. 6.
- 20 The South Sea Company var ett brittiskt handelskompani som beviljats handelsmonopol på handeln med spanska Sydamerika år 1711. Med anledning av det pågående kriget mellan kolonialmakterna var framtidsutsikterna mycket osäkra men allmänheten lockades att spekulera i kompaniets vinster efter olika manipulationer från ledningens sida, vilket gjorde att aktiekursen rusade i höjden under några sommar månader 1720. Bubblan sprack senare samma år vilket ledde till betydande förluster för både privatpersoner och olika institutioner.
- 21 Poovey 2008, s. 366 ff.
- 22 *Ibid.*, s. 166.
- 23 Anders Mortensen, ”Diktens värde versus penningens. Om en ekonomisk strömning i romantisk och modernistisk diktning”, i *Litteraturens värde – Der Wert der Literatur*, red. Antje Wischmann, Eva Hättner Aurelius & Annegret Heitmann, Stockholm 2006, s. 54–70, här: s. 58.
- 24 Erik Johan Stagnelius, *Samlade skrifter*, V, red. Paula Henrikson, Stockholm 2011, s. 27.
- 25 Knut Hjalmar Fredlund, *Carl Fredrik Dahlgren. Hans lif och diktning. En litteraturhistorisk studie*, I, Göteborg 1903, s. 156.
- 26 För en ingående skildring av relationen mellan *Mollbergs epistlar*, Bellmans texter och kulturen kring Bellman, se Johan Stenström, *Bellman levde på 1800-talet*, Stockholm 2009, s. 354–371.
- 27 *Ibid.*, s. 117–128. Om relationen mellan Djurgården och Karl XIV Johan, se Britt-Inger Johansson, ”Maktens rum och rummens makt – en ny dynasti flyttar in”, i *En dynasti blir till. Medier, myter och makt kring Karl XIV Johan och familjen Bernadotte*, red. Nils Ekedahl, Stockholm 2010, s. 79–121, här: s. 108 f.
- 28 Citerat efter Carl Fredrik Dahlgren, *Samlade arbeten*, 3, red. A.I. Arvidsson et al., Stockholm 1847, s. 91–184, här: s. 163.
- 29 *Ibid.*, s. 163.
- 30 *Ibid.*, s. 163 f.
- 31 *Ibid.*, s. 175 f.
- 32 Det nedsättande tillnamnet Harpax kommer av latinets harpago i betydelsen ”rovlys-

- ten människa” och kan här ses som synonymt med rollkaraktären Harpagon i Molières komedi *Den girige* (1668). Se Svenska Akademiens ordbok, sp. H 471.
- 33 Bilden av guld/ myntet som tom representation respektive meningsfylld kommunikation gör det möjligt att betrakta denna framställda gemenskap sociologiskt som ett så kallat ”dramatiskt handlingsfält” där önskningar och möjligheter förhandlas och framställs som på en offentlig scen: ”Gemeinschaften sind dramatische Handlungsfelder, die durch Rituale als symbolische Inszenierungen in konjunkturen Erfahrungsräumen [...] konstituiert werden, und die ein Interaktionssystem darstellen, das seine Einheit aus den – auch divergierenden – Interaktionen gewinnt.” Se Christoph Wulf & Jörg Zirfas, ”Die performative Bildung von Gemeinschaften. Zur Hervorbringung des Sozialen in Ritualen und Ritualisierungen”, *Paragrana. Theorien des Performativen*, Internationale Zeitschrift für Historische Anthropologie, 10, Berlin 2001:1, s. 93–116, här: s. 96.
- 34 För termen politisk kultur, se Nils Ekedahl, ”En dynasti blir till”, i *En dynasti blir till. Medier, myter och makt kring Karl XIV Johan och familjen Bernadotte*, red. Nils Ekedahl, Stockholm 2010, s. 7–35, här: s. 14 ff. Begreppet används som en övergripande benämning på alla de språkliga och visuella former som en viss tid använder sig av för att beskriva sig själv. Att undersöka denna kultur innebär därmed att lyfta fram de begrepp, bilder och symboler som tas i bruk för att forma, upprätthålla och förändra samhälleliga ordningar.
- 35 Mortensen 2014, s. 6.
- 36 För en undersökning av den djupa legitimitetskris som länge hade präglat den gustavianska epoken, se Mikael Alm, *Kungsord i elfte timmen. Språk och självbild i det gustavianska enväldets legitimitetskamp 1772–1809*, Stockholm 2002.
- 37 F[redrik] B[ogislaus] von Schwerin, [Företal], *Läsning till utbredande af medborgerliga kunskaper*, h. I, Stockholm 1816, s. 1–27, här: s. 16.
- 38 *Ibid.*, s. 17.
- 39 *Ibid.*, s. 4.
- 40 *Ibid.*, s. 17.
- 41 [Johan Christoffer] Askelöf, ”Om Pappersmynt och Credit-papper”, *Läsning till utbredande af medborgerliga kunskaper*, h. III, Stockholm 1817, s. 1–35, här: s. 2.
- 42 *Ibid.*, s. 3.
- 43 *Ibid.*, s. 3.
- 44 *Ibid.*, s. 3.
- 45 *Ibid.*, s. 5 f.
- 46 *Ibid.*, s. 11.
- 47 *Ibid.*, s. 26.
- 48 [Osig.], ”Om penningen”, *Svea. Tidskrift för vetenskap och konst*, 1820:3, s. 119–148, här: s. 130.
- 49 *Ibid.*, s. 122.
- 50 *Ibid.*, s. 124.
- 51 *Ibid.*, s. 130.
- 52 *Ibid.*, s. 120 f och s. 131 ff.
- 53 *Ibid.*, s. 131.

- 54 Ibid., s. 128 f.
- 55 Ibid., s. 139.
- 56 Joseph Vogl, *Kalkül und Leidenschaft. Poetik des ökonomischen Menschen*, 2., rev. uppl., Zürich & Berlin 2004, s. 14.
- 57 Ibid., s. 256.
- 58 Ibid., s. 287.
- 59 Mortensen 2007, s. 95.
- 60 Här citerat efter Erik Gustaf Geijer, *Samlade skrifter*, II, red. John Landquist, Stockholm 1924, s. 493. I en fotnot beskriver Geijer förhållandet mellan penningen och samfundsandan så: ”Vad är samfundsanda annat än det fullkomligaste ömsesidiga förtroende? Detta förtroende visar sig som penningar i *krediten*, och vad hela samhället angår, *nationalkredit*. Nationalkrediten är själv det renaste uttryck av samfundsandan, och t. ex. varje statspapper egentligen en växel, dragen på nationalkaraktären, den nationella ordningen, fliten, den enskilda hushållsamheten, fosterlandskärleken.” (Ibid., s. 576, fotnot 99.) Även Kjellén uppmärksammar närheten mellan Geijers idéer under 1820-talet och Müllers teorier, men värderar den på det hela taget negativt: ”hela tiden har man en känsla av huru starkt Geijers uppfattning är förankrad i det förgångna, dess ideal och stämningar”. (Kjellén 1937, s. 97.)
- 61 Det värdefulla i denna konfliktfyllda relation beskriver Richard T. Gray så: ”In Müller’s economics, *Gegensatz* is transmogrified into *Wechselwirkung*, reciprocity or mutual interchange, the dynamic give-and-take that forms the basis of all economic exchange. Money, both as matter and as concept, takes center stage in Müller’s economic thinking because it is the epitome, the highest manifestation, of this reciprocal relationship. Contrariety, reciprocity, dialogue, dialectic: these are the various names with which Müller designates the primary figure of his thought, the productive interaction of opposing principles of forces.” (Richard T. Gray, *Money Matters. Economics and the German Cultural Imagination 1770–1850*, Seattle & London 2008, s. 49.)
- 62 Eric Achermann, *Worte und Werte. Geld und Sprache bei Gottfried Wilhelm Leibniz, Johann Georg Hamann und Adam Müller*, Tübingen 1997, s. 257–307.
- 63 Adam Müller, *Versuche einer neuen Theorie des Geldes mit besonderer Rücksicht auf Großbritannien*, Leipzig & Altenburg 1816, s. 18.
- 64 Richard T. Gray, ”Economic Romanticism. Monetary Nationalism in Johann Gottlieb Fichte and Adam Müller”, *Eighteenth-Century Studies*, 36, 2003:4, s. 535–557.
- 65 Müller 1816, s. 20.
- 66 Ibid., s. 86. [Min övers.] ”Es ergibt sich also für den Eigenthümer nie und an keiner Stelle ein absoluter Überschuß, welcher Gegenstand des ausschließenden Privateigenthums für ihn werden könnte: es ergibt sich für ihn nichts, als ein unsichtbares aber immer festeres zuverlässigeres Band an die bürgerliche Gesellschaft.”
- 67 Ibid., s. 85 f.
- 68 Adam Müller, *Die Elemente der Staatskunst. Zweiter Theil*, Berlin 1809, s. 185 f.
- 69 Ibid., s. 364. [Min övers.] ”Das erhabene Product aber, welches aus der innigen Berührung zwischen dem Einzelnen und dem Ganzen, zwischen dem Bürger und der Nation her-

vorgeht, ist ewig, ist lebendig: dieser Geist inniger Wechselwirkung zwischen den Individuen und der Nation, verdient allein den in allen ökonomischen Schriften gemißbrauchten Nahmen *National-Credit*, weil er ein christlicher ist, dem Römischen gegenüber, welchen die Schulen lehren." Gray skriver följande om betydelsen av denna tro och tillit i Müllers diskussion av penningen: "There is no monetary instrument if one strips away this ideal element, this symbol or sign that expresses a communal accord, a mutual promise or obligation. Thus for Müller money is nothing other than the representative, the symbol, of a primordial human sociability, a solicitous co-dependence among human beings." (Gray 2003, s. 549.)

70 Müller 1809, s. 288 f.

71 Müller 1816, s. 94 f.

72 Ibid., s. 35. [Min övers.] "Das Geld demnach, wo es erscheint, und wie es erscheint, ob als Wort oder als Metall ist nur Geld, in wie fern es kein Privateigenthum, sondern in wie fern es wie der Staat selbst, Gemeindegenthum möglichst vieler, ja aller ist. Denn noch einmal: nur im Moment des Umsatzes oder der Circulation sind die Substanzen des Geldes wirklich Geld: und in diesem Moment sind sie Feod."

73 Müller 1809, s. 198 f.

74 Müller 1816, s. 51 ff.

75 Ibid., s. 272 f. Att Müller därmed beskriver nya maktförhållanden i sin samtid har Vogl betonat: "Das leere Zentrum des Staats ist nicht durch ein Rechtsinstitut oder eine Polizeianstalt auffüllbar; an deren Stelle tritt vielmehr die unendliche Vermittlung selbst, eine unendliche Mediation von Geld, Schuld und Kredit, die schließlich davon zeugt, daß die Zentren moderner Macht weniger als souveräne Instanzen oder Speicher einer rechtlich kodierten *potestas*, sondern als Wechsler, Konverter und Oszillatoren der zirkulierenden Ströme funktionieren." (Joseph Vogl, "Ökonomie und Zirkulation um 1800", *Weimarer Beiträge. Zeitschrift für deutsche Literaturgeschichte*, 43, 1997:1, s. 69–78, här: s. 74 f.)

ABSTRACT

Jonas Asklund, School of Education, Humanities and Social Sciences, Halmstad University

Money and myths: An exploration of models of value in early 19th-century literature and texts on economy (Myt och metall. Värde modeller i litteratur och ekonomisk prosa under tidigt 1800-tal)

The main aim of this paper is to show how the concept of money could be treated in literary and in economic writings in the Swedish Age of Romanticism. Three texts — an early poem by Erik Johan Stagnelius and two contemporary essays in economic theory — serve as examples of how, and for which purpose, qualitative and quantitative values could be negotiated in these writings. The study shows that, in the poem, money and profit are treated as inconsistent with such qualitative values as freedom, justice, and joy, whereas the two theoretical essays both make use of different strategies of fictionalization to deal with qualitative and quantitative values in one and the same narration. In this paper, the fictionalization strategies are linked to the para-capitalist approach often to be found in the political and economic theories in the Romantic period. From the perspective of economy-discourse history, an attempt is made to link the two essays to the German economist and philosopher Adam Müller and his *Versuche einer neuen Theorie des Geldes* (1816).

Keywords: double discourse of value, economic Romanticism, Adam Müller, Erik Johan Stagnelius